

AHLÂK ÇALIŞMALARI VE AHLÂK FELSEFESİ DERGİSİ

Cilt Vol. 2 **Sayı** No. 1

Yayın Tarihi / Publication Date

Nisan / April, 2022

Yazıların sorumluluğu yazarlara, konuşmaların sorumluluğu konuşanlara aittir.

CC BY-NC-ND 4.0

"Gelenekte bir şey vefalıysa güzeldir, iyidir. Vefasızsa, iyi değildir. Vefasız ise zaten gelenek değildir."

A. Sacit Açıkgözoğlu

Ahlâk dergisinin bu sayısında sanatın ve sanatçının ahlâkını konuşuyoruz. Müsaadenizle sohbetimize teknik bir izahla başlamak isteriz. Sizce sanatın kendisi ya da sanat dalları bir disiplin olarak tanımlanabilir mi?

Söze davetinizden ötürü çok memnun olduğumu ifade ederek başlamak isterim. Efendim mesele ahlâk olunca konuşmak hakikaten zor. Çünkü biz geleneksel sanatlarla meşgulüz. Ahlâk bizde konuşmaktan ziyade yaşanan bir şeydir. Çünkü hem Allah'ın Kitabı hem de onun Resulü ile alakalı bazı temel düsturlara dayanır. Dolayısıyla bunu anlatabilecek son kişilerden biriyim belki de. Fakat yine de bazı önemli noktalara işaret edebilmeyi umuyorum. Sanatın disiplin olması meselesine geleneksel sanatlar açısından bir cevap vermeyi tercih ederim. Yoksa sanat felsefesi çalışanların, diğer sanat kollarıyla uğraşanların cevapları da bu konuda değerlendirilmelidir. Konuya önce disiplinin ne olduğuyla başlayalım. Biz geleneksel sanatçılar bu kavramlarla biraz zorlanıyoruz. Zorlanmamız da çok doğal. Sanat kavramı Osmanlı'da, Batı'da anlaşıldığı gibi "art" olarak değerlendirilmiyor. Bir şeyi yaptığınız zaman o sanat mıdır, zanaat mı diye düşünülüyor. Yani siz bana gelenekte olmayan bir şey soruyorsunuz şu anda. Bu bakışla, bizim geleneksel sanatlarımız, bir disiplin olarak değerlendirilebilir. Hissiyatı, maneviyatı aktarma disiplinlerinden biri. Ve bu disiplinleri birtakım alt başlıklara ayırmak mümkün gözüküyor. Fakat aslında hepsini beraber tutacak özellikler de geleneğimizde mevcut.

Gelenekte sanat dallarının aynı zamanda bir iş olması, bir yönüyle erdem ahlâkını da içinde barındırdığı anlamına gelir mi?

Bir ahlâki ve felsefi bakışla bunu söyleyebilmek çok hoş. Bu tabii ki bir erdem. Fakat bizim sanatlarımızın Batı sanatlarıyla karşılaştırılması çoğu zaman doğru zemininde yapılmıyor. Çünkü geleneksel sanatların altında bile bu oturmuşluk yok. Mesela bugün ebru bir sanat mı diye tartışılabilir. Geleneğin yaşandığı devirde böyle bir mesele yok.

Ebru sanatı ile meşgul olan da hattat da onu süsleyen müzehhib de aynı şeyleri yapıyor. Tezhibin hep aynı şeyleri yapmasından dolayı zanaat olarak değerlendirildiği çevreler bile var. Bir hattat, bir takım tasarımları yaparken bunda yenilik ve tasarım var diyebiliyoruz ama mesela biz yazıyı yazanlar, hep aynı harfleri bir satıra dizmekle tasarım ve sanat açısından Batı'ya göre ne katıyoruz? Tartışmalı. Dolayısıyla bunlar çözümlenmeli mi? Bence hayır, çözümlenmemeli. Bizim geleneksel sanatlar diye bahsettiğimiz şeyin, gelenekte nasıl yaşandığıyla alakalı derdimiz olmuyor da şimdilerde bunu hangi sınıflara nakledeceğiz diye düşünmek niçin derdimiz oluyor? Bu biraz komik duruyor. Sanat ve felsefe çalışanlarından daha üst bir felsefe, daha üst bir bakış bekliyoruz.

Şimdi biraz daha özele inelim istiyoruz. Sizce sanatın ve sanatçının ahlâkı var mıdır? Ve bunların temel ahlâki kriterleri nelerdir? Sizden ikisini de ayrı ayrı değerlendirmenizi rica ediyoruz.

Güzel bir soru. Yine geleneksel sanatlar zaviyesinden bir cevap vermeyi istiyorum. Evet, sanatın bir ahlâkı vardır. Çünkü pek fazla yazılı kaynağımız olmasa da bizim şifahi kültürümüz bize bu ahlâkı taşıyor. Bir de sanatçının kendine has, kendi gayretiyle edindiği veya Allah tarafından verilmiş lütuflarla kendisinde kisve olmuş bir ahlâkı vardır. Bunlardan bir tanesi geniş açıdan bir çerçeve veriyor. Hiç olmazsa belli kaidelerin dışına çıkmayın diyor. Tıpkı Kitap gibi. Diğeri de sünnet gibi, “bir insan nasıl en ideal seviyede olabilir?” sorusunun cevabını veriyor. Elbette ahkâm var. Fakat bir de bu işi en iyi yapan örnekler, en iyi sanatkârlar ve ahlâkı yaşayan zatlar var. Eski kitaplar bunları, pirlere hürmet diye anlatıyor. Ben de vefa olarak değerlendiriyorum. Bendenize göre ahlâk bir vefadır. Hatta ahlâkı tek kelimeyle anlatmak istesek, ahlâk eşittir vefadır derim. Dolayısıyla sanat genel çerçeveyi bize ahlâkiyle çiziyor. İnsanlar da yapabildiğinin en güzeliyle karşılık veriyor. Çünkü bizim geleneğimizde sevmek var. İnsan sevmekle nasıl mükellef olabilir? En çok Allah'ı seveceksin. Daha sonra Hazreti Peygamber sana bütün canından, malından, kendinden bile daha sevgili olacak. Dikkat edin sevgili olmak diyorum. Sabah kalkıp şu ibadeti yapacaksın gibi bir amel değil. Bir amel olsa nihayetinde yaparsınız. Sevgi, anlatılamayan, sonu olmayan bir kavram. Dolayısıyla aslında biz bu alanda o kadar özgürüz ki, sanatın bize çizdiği ahlâkın daha üstünde bir ahlâkla uçabiliriz bile. Bunun peşinde olmak lazım.

Elbette her sanat dalında olduğu gibi geleneksel sanatlarda da belli kaideler, ölçüler var. Fakat sizin cümlelerinizden hareketle geleneksel sanatlar, bir şeyi icra etmek konusunda daha özgür bir konuma sahip diyebiliriz?

Tabii ahlâkı daha çok isteyen ve bunun peşinde koşan bir sevgiden bahsetmemiz için öncelikle bunların ne olduğunu idrak edip düşünmemiz lazım. Bir örnek vereyim: Az önce vefadan bahsettik. Bizde sanatçı, imzasını koymak konusunda özgürdür. Fakat hocasının adını vefayla anarak da özgürleşebilir. Halbuki gelenekte yaptığı işte zaten özgürdür. Ama imza bir klişedir. Yüzyıllardır tarih ve imza şekli aynıdır. Fakat “min telâmîzi” ifadesi koyar mesela. Falancanın Tilmizlerinden. Yani talebesinden diyerek orada hocasının adını zikreder. Beni çok uygulandıran bir eserde imza gördüm. “Ve bu esere bakanlara da Allah rahmet etsin” yazıyordu. Bu da bir imzadır. Ketebuhu falanca kişi yazmak yerine, “Allah hocamı, beni affetsin ve bu esere bakan kimseye de mağfiret etsin” diye imza atmak bir ahlâk göstergesidir. Bu, eseri görmek isteyenlere, esere bakıp bir şey almak isteyenlere bir hürmettir. Tabii Batı'da da bunun örnekleri vardır belki bilmiyorum. Fakat bizde hoca ve o eserden zevk alanlar baş tacı edilmeye çalışılır.

İyi, kötü, güzel gibi muğlak bazı kavramlarımız var. Bu kavramların sizin zaviyenizden, sınırları ve ölçüleri nelerdir? Bunlar sınırlanabilir mi?

Gelenekte bir şey vefalıysa güzeldir, iyidir. Vefasızsa, iyi değildir. Vefasız ise zaten gelenek değildir. Dolayısıyla bu irtibatı kurabildiğiniz şeyler iyi ve güzeldir. İrtibatı kuramadığınız; eskiyle, zeminle, tevhide, vasatla buluşturamadığınız şeyler güzel değildir. Geleneksel sanatçı öyle anlar, anlamalıdır. Kavram muğlak olunca bende öyle cevap vermiş oldum.

Peki, sanatta gerçeklik, ilham ve taklit gibi kavramlarının konumu nedir? Bu kavramlar bire mi yoksa bireye mi aittir?

Batı'nın görüşlerini temellendiren felsefi birden, yani bakıp ilham alınan birden, daha aşkın bir birdir bizimki. Gözle görülmeyen, her şeyin sahibi olan, her ilhamı veren, Allah'ın lütfu diye işaret edilen o birdendir. Kesinlikle bireyden değildir. Bütün imzalarda bile el-fakîr, el-hakîr diye bahsedilir. Malumunuz, “el-Fakru fahrî” buyuruyor Peygamber Efendimiz. Yani, fakirlik benim övüncümdür. Bazı çevreler onu şöyle anlıyor: Benim üç beş tane ayakkabım, gömleğim, evimde bir tane çanağım var. Bu çok sathi bir görüş olur. Fakat anlatılan o değil.

Ben Allah'ın fakiriyim. Benim nelerim olursa olsun, hangi fütuhatlar gelirse gelsin, hepsi Allah'tandır şeklinde bir anlayış doğru olmalıdır. Dolayısıyla bizim sanatkâr olarak ihtiyaç duyduğumuz o aşkın, yüce, hiçbir zaman anlayamadığınız ama sevgi ve ilhamına muhtaç olduğumuz Zat-ı ulûhiyetin kendisindedir. Bireyden değildir. Bireye ilham edilmiştir, birey vesiledir. Birey o sanatı yapınca çok mutlu olur. Bu ilhama muhatap olduğu için hayatının coşkusunu yaşar. Bu eser onun elinden sadır olduğu için bir övünmeden uzaklaşmak amacıyla da el- fakir yazar.

Bu durumda bireysel gerçeklik diye bir şey söz konusu değildir, öyle mi?

Gerçeklikten anlanan şeye bakmak lazım. Bizde her iş, her söz, her nesne apayrıdır, hepsinin hukuku vardır. Mesela bir minyatürcü bir ağaç çiziyor ve onu nakşedip boyuyorsa elbette o, o ağaç değildir. Yani o gerçekliğin bir parçası değildir. Fakat bambaşka bir gerçekliktir. Bu anlamda meseleye cüz'i irade ve küllî irade perspektifinden bakabilirsek, insanın çok cüzi olan iradesinde de sınırsız özgür olduğunu görürüz. Allahuteala'nın İnsan suresinde buyurduğu gibi: Ben iki yol verdim. Hanginiz şükredecek, hanginiz nankörlük edeceksiniz? Dikkat edin, size iki yol açtım kim inandı, kim inanmadı buyurmuyor. Kim şükredecek, diyor. Bu şükürün içinde yaptığınız güzel işlerin kendinizden olmadığını bilmek de var. Kimi de kefür, yani nankör olacak. Allah Teala bunu söylerken aslında bizim ne kadar özgür olduğumuzu da anlatmış oluyor. Bir anlamda özgür değilmiş gibi gözükken, onun ilhamına muhtaç olan sanatkâr; bu yönelişlerden ve yürüdüğü halleri seçebilmesinden ötürü özgürdür aslında.

Gelenekli sanatlar sürekli aynı şeyleri tekrar ettiği iddiasıyla sürekli olarak eleştiriliyor. Bu konuda neler söylemek istersiniz

Bizim sanatlarımızın en başında hat gelir. Bir kere bunu kabul etmek lazım. Hat, bütün bu geleneği hem yazılı, hem şifahi, hem de hoca halkalarıyla bize getirmiştir. İcazet usulünü, meşk usulünü, hoca-talebe feyiz aktarımı meselelerini hep ondan alıyoruz. Dolayısıyla ilk çalışmaları yaparken bir taklidin içindesinizdir hep. Hocanın yazdığı gibi yazmaya çalışırsınız. Hocam böyle daha güzel oldu deme şansınız yoktur. Özgür değilsinizdir. Özgürlük bir yere kadar. Mesela ben evimde özgür çocuk yetiştiriyorum diyen biri de onu bir şablona sokmuş oluyor. Bu çocuk asla zorlamayla karşılaşmayacak diyen bir zorlamayı düşünebiliyor musunuz? Bu ne kadar yetiştirici olabilir. Evet, yetişirken hocayla yürüyorsunuz. Bizde hocaya bağlılık var, orası feyiz ve terbiye aldığı bir yer. Sonrasında icazet alırken, yeterliliğini

gösterirken bir zatın yazısını taklit ediyorsunuz, oraya yazıyorsunuz. Bu bir taklittir diyen sadece biziz herhalde. Yani ben Mustafa Rakım'ın bir kitabesini veya büyük bir celi yazısını yazacağım veya diyelim Hafız Osman'dan bir kıta yazacağım ve sonuna da Hafız Osman'dan taklitle bunu Sacit yazdı diyeceğim. Bu dünyada nadir görülen bir şey. Bakın bu aslında daha yüzyıllar önce teliflerin miladı sayılabilecek bir yaklaşım. Ama bizdeki vefayla başlıyor. Bu benim büyüğümün eseri, ben onu o kadar seviyorum ki sizle tekrar buluşturmak, hakikisini evlerinizde bulunsun diye getirmek, ziyaret edesiniz, göresiniz diye yazmak istedim diyor. Ve adını hemen koyuyor. Ufacık bir yerinden alsa anlatıyor: ben bu terkibi Eğri Kapılı Rasim Efendi'de görmüştüm. Yani bu acayip bir şey. Taklidin bile vefayla bağlantısı var. Asla birinden bir şey aşırıp kendine yeni bir rol biçmek, güzel bir yer edinmek maksadıyla yapılmıyor. Burada hayal edilen şey ilham meselesi. Kişi bunun hayalinin kendine düştüğüne, ilhamının kendinde olduğuna çok sevinir. Evet, arada belki bir benlik vardır. Benlik demesek bile bir sanatkâr vardır ama Allahuteala'nın kendisini tercih etmesi sebebiyle de bir lütfun farkındadır. Ama bu da zaten o şeyin içindedir. Allahuteala buyuruyor *"ve emma bi ni'meti rabbike fe haddis"*. Tahdis-i nimet denen bir şey var. Sanatkâr, ben bir şey yapmadım demez, o kadar da değil. Evet, bunu ben yaptım ama bir ilham vesile oldu der. Bu kadar güzel yapabildiysem elhamdülillah, bu Allah'ın bana verdiği bir lütuftur der. Bir abdest almıştım, bir şey düşünüyordum: şunu şuradan uzatsana, bu ucunu buraya bağlasana dediler. Kim dedi? Dediler. Bu bana nasip oldu der. Rüya da böyle bir şeydir. Yani ben sanatla rüyayı biraz birleştiriyorum. Rüya da kişiye özeldir, yani o göreni bağlar. Görenle alakalıdır. Ve rüyayı gören bazen o rüya kendisine gösterildiği ve kendisi tercih edildiği için çok sevinir. İlham da böyle bir şeydir, hayal etmek de. Taklitte pek tabii eser yapılır ama bu belirtilir. Büyük bir zata taklit ederek de bu taklidi ifade ederek de itibar kazanılır. Zaten bizim sanatlarımızın temeli doğayı taklit etmek değildir. Maksat bambaşka, hâşâ Allah Teala ile yarışılmaz. Mesela bir sanatkâr tezhibi, hayvani bazı katkıları, Rumi'yi, şunu, bunu değerlendirirken kesinlikle doğadakinin daha güzel olduğunu bilir. Yani ben yepyeni bir şey yapacağım. Çok da iddialıyım tarzıyla yapmaz bunu. Mesela renkleri, doğayı, tasviri kullanabilme yetisinin elinde olduğunu anladığınız bir minyatür sanatçısı perspektife dikkat etmiyor, kaşını gözünü ifadesiz yapıyor. Bakıyorsunuz kocaman kafa, alakasız bir vücut. Yani o sanatçı bunu yapamıyor mu diye düşünürsünüz. Öyle değil mesele. Mesele Allahuteala hakikaten çok güzel yaratmış. *İnnallahe cemîlün ve yühıbbül cemâl*. Batı'da bak ben aynısını yaptım, bu daha güzel denmiştir.

Mesela meşhur Davut'un heykeli meselesinde de öyle yanılmıyorsam. Gerçekte insan ölçülerine aslında uymayan bir şey. Ama daha güzel bir insan görünümüne sahip olduğu iddia edilir.

Heykel gibi diye kullanılan bir tabir var son zamanlarda. İnsan yahu heykeli ne yapayım ama yani heykel gibi olması daha iyi karşılanıyor. Müziğimize ve mimarimize bakarsanız yine benzer şeyler görürsünüz. Bu adamı böyle çizmek çok mu zordu? Şu ağacı niye karikatür gibi yaptın? Neden ağaç önde kocaman, düşünmedin mi yoksa perspektife mi bakmadın? Bir esere, bir manzaraya bakarken nasıl görüldüğünü görmüyor musun da başka bir şey yapıyorsun? Aslında bu da bir aşkınlık, zamanında bazılarının ulaşamadığı bir şey. Fakat anlatamamak, anlaşılmamak, anlaşılma istenmemek, içimizde bunu yapanların hala başka şeylere öykünmesi bizi hiç üzmesin. Yani garip geldi, garip gidecek ama bahsettiğimiz o taklit meselesi yeni bir şey yapmak adına Allahuteala'nın yarattığıyla haşa yarışmamak ama zevkinden, tadından, o nimetlerden de haber vermek. Ki musiki de böyle bir tarzıdır. Ve bütün çerçeveyi belirleyen ana unsurlardan birisidir.

Görüneni değil doğayı izleyip bir izleyici rolünde olup o işleyiş yarasını taklit ediyor olmak daha ahlâkidir diyebilir miyiz?

İşleyiş yarasından ne anladığımıza bağlı, bunu başka bir zaman daha geniş konuşabiliriz. Mesela biz hatta çok rahat bir şekilde ilham böyle geldi, böyle çıktı bu yazı, bir kalktım aklımdaydı diyebiliriz. Bunu ben bile söyledim. Herhangi bir rüya gördüğümü hatırlamıyorum, sabah bir kalktım aklımda bir şey var. Vav ve dal harflerinden bir sümbül yapmışım. Yâ'sı altında sapı gibi. Vedûd yazıyor orada. Vedûd'un ebcedde karşılığı yirmidir. Yirmi tane Vedûd'un harflerini dağıtıp böyle sümbül şeklinde yapmışım. Yâ da altta. Yirmiye de muhabbeti, sevgiyi anlatsın diye işaret etmişim. Bunu tahdis-i nimet olarak anlattım, bir daha da böyle bir şey olmadı zaten. Yani o gün ne yaptıysam, nasıl bir şeye mazhar olduysam, nasıl insanlarla görüştüysen diye çözmeye çalışıyorum. Ama bu Allah'ın bir lütfü. Minyatürcü de buna bakarken doğada gördüm buradan ilham alıyorum. Allah'ın yarattığından bana hiçbir ders yok mu diyor. O da tabii ki insan, at, av sahnesi çiziyor, renkler kullanıyor. Müthiş, muazzam renk dağılımı, leke dağılımı yapıyor. Fakat yine de bir şeylerde eli titriyor, onu hissedebiliyorsunuz. Her şeyi çok güzel yaparken, o cetveli milimetrik kullanırken insanın oranlarını gözden kaçırıyor mahsus.

Zanaat ve sanat bağlamında özgünlük ilkesinin ahlâki bir gerekliliği var mıdır?

Osmanlı'da veya geleneğimizde sanat ve zanaat arasında böyle bir ayırım olmadığını söyleyerek başladık. Herkes işini güzel yapmaya çalışır. Bir üst ahlâk vardır bir de o işin pirlerinden, hocalarından öğrenilen bir ahlâk vardır, bunlar bağlayıcıdır. Özgürlük nedir, istediğini yapmak değil midir zaten. O kadar sevgi kaplamış ki bazı şeylerde, sonuna kadar özgürlüğünü kullanıyor. Taklit de ederken bunu yapıyor. Bunu çok seviyorum, özgürüm, ben taklit edeceğim diyor. Ama taklit ettiği zatı da hayırla yâd ediyor, onu da kaçırmıyor kimseden.

Gelenekli sanatlarda hoca-talebe münasebetindeki ilişkide ahlâki sınırların belirlenmesindeki ölçüt nedir?

Hattı gelenekli sanatlarımızın başında gösterdim çünkü ilk çıkışı öyle. Biliyorsunuz batıda da resim kaynaklı başlamış birtakım şeyler ondan sonra başka kollara ayrılmış. Dolayısıyla hattın bizde böyle bir öncülüğü var. Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi Tuhfe-i Hâttâtin kitabının, kitap sonu dediği bölümünde 33 saniha ile hattın edebinden bahsediyor. Bu edepler arasında din-i mübine ve onun kaynaklarına itibar kısmı en başta yer alıyor. Hatta hocasından gördüğü bir kötülük karşısında ve gönlünü yıkan bir hadisede bile iç sesten ne geçmesi gerektiğini söyleyecek kadar detaylı bir kitap. Talebe “bendeki eksiklikleri düşünmem ve gözlemem için bunu bana böyle yaptı” deyip kendini kontrol etsin diyor. Böyle bir hoca talebe ahlâkıyla bağlıyor. Bizim yazılı kaynaklarımız çok değildir. Bu nedenle Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi'nin Tuhfe-i Hâttâtin kitabı yegâne kaynaktır. Bu kitaba sırf hattatların biyografisi olarak bakmadan içindeki edebi ve ahlâki bağlantıyı da idrak etmek gerekir. Bu amaçla da okumak gerekir diye düşünüyorum. Bedrettin Yazır'ın *Kalem Güzeli* kitabı da bütün geleneksel sanatlarımız için bir ahlâk ve irtibat ilişkisini, hoca-talebe münasebetleri konusunu bize sunuyor. Ahlâkın sınırları nerededir yani kim ahlâksız oluyor? Haşa! Erdemsiz oluyor. Kim ahlâklı, erdemli oluyor? Bunlar net sınırlar, çizgiler değil biliyorsunuz. Muğlak kavramlar konuşuyoruz. Ahlâkın sınırları noktasını biraz zorlayıcı buluyorum. Ama şunu unutmamamız lazım geldiğini de söylemek ve onlarla bitirmek arzusundayım. Efendimiz güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini buyuruyor. Gayeye bakın. Bu ahlâk bütün her şeyimize, her zerremize sirayet etmeli, en azından yapamıyorsa bile bunun mahcubiyetini hissetmeliyiz. Sanat da buna dâhil. Gelenekten bahsediyoruz. Yani gelenek vav harfinin kuyruğu bu kadar olacaktı, şuradan döndüğünde içi şu kadar nokta

alacaktı, gözündeki sülüs oranları şöyle olması gerekiyordan ibaret değildir. Bu bir sanatsa ki sanattan bahsediyorum bir dışa vurumsa içteki yaşananın ve aklın, şuurun, hissiyatın dünyaya tezahürüyse, insanlara sunumuysa bu zemini niye hiç konuşmuyoruz? Yani bu insanları, bu eseri çıkartacak hale getiren asıl şeyler gelenek içinde değil mi? Onları hiç sayarak biz bir çini pano yapabilir miyiz? Yapmış olur muyuz? Geleneği mi taklit etmiş oluruz o zaman? Geleneksel bir şey yapmış olur muyuz? Fakat şu iki tane şeyi kayda geçsin diye söylemek zorundayım. Hazreti İdris terzilerin, çobanların, Hazreti Hamza mücahitlerin, Sa'd İbni Vakkas okçuların piri olarak ifade ediliyor. Ama Efendimizin çizgiyle bir şey anlattığı sanatkârların hep gözünden kaçıyor. Malumunuz sahabeden çok sahih rivayetle gelen bir tûl-i emeli ve eceli anlatan Hazreti Peygamberin yere çizdiği sahne vardır. Ve hadis uzmanları bugün dünyanın dört bir tarafında o tariflerden yola çıkarak bir kare veya dikdörtgen çizdi. Çizgiyi kapattı, onun içinden dışa çıkan bir çizgi çizdi. İşte bu insanın tûl-i emelidir diyor. Bu sınırlar da ecelidir diyor. Maalesef efendimizin bizzat çizdiği o eserini bugün göremiyoruz ama sanatkâr şunu bilmeli. Bizim geleneksel sanatkârımızın bir amacı olmalı, amaç gelenekselse eğer. Amaç geleneksel ve gelenekten bahsediyorsa bu amaç hazreti Fahr-i âlem aleyhissalâtu ve's-selâm'ın amacıyla, emeliyle, anlatımıyla tevhid olmalı, buluşmalı. En büyük zemin bence odur. Ve sanatkâr bunu iftiharla söyleyebilmeli. Hazreti Peygamber bile çizgilerle sahabeye anlatmıştır, biz çok önemli bir işle meşgulüz. Yani bunu göz ardı etmeyelim diyeni şu ana kadar ben duymadım. Efendimizin bir kabirde bir taşı düzgün koyun dediği rivayet ediliyor. Ama kapanacak zaten ya Resulallah cevabını verenlere Efendimiz olsun biz biliyoruz, biz düzgün görelim böyle yapalım dediğini biliyoruz. Ama bizzat onun kendi mübarek elinden çıkan bir eserle bir şey anlattığını göz ardı ediyoruz. Aslında efendimizin onu çizmesiyle büyük bir övüncü üstlenmiş olmalıyız. Hz. Ali'ye isnat edilen bir söz var "Hat, üstadın öğretmesinde gizlidir. Onun olgunlaşması çok çalışmaktadır. Onun devamı da güzelliği de meyve vermesi de dîn-i İslam üzere olmaktır." Hz. Ali aslında bu vefayı gösteriyor. Üstadına vefa göstereceksin, çok çalışacaksın, sende emeği olanlara, annene, babana, seni yetiştirenlere, çevrene, senden bekleyenlere bir vefa göstereceksin. Ama esas vefa din-i İslam'a karşı olmalı. Ve o vefayı da Allahuteala'ya da efendimize de göstereceksin. Alvarlı Efe *insanı incitme, günahkâr olma, fahr-i âlem-i zi-şân'ı incitme* diyor. Günahkâr olma, onu incitme diyor. Güzel bir şey yaptığımızda onu nasıl memnun edebileceğimizi de düşünmemiz lazım. Bu geçmişimize, geleneğimize, vefamıza, ahlâkımıza, değerlerimize

bağlılıkla, sınırlarımızı bilmekle ve bu işle meşgul olurken kimseyi mahcup etmemekle, bize inananları akılda, serde tutmakla mümkün olur diye düşünüyorum.

Sorularımız bitti, çok teşekkür ediyoruz.

Notlarıma baktığımda söyleyemediğim için üzüleceğim bir şeyi gördüm. Biliyorsunuz kaleme yemin ediyor Allah. Ama burada bir şey gözden kaçıyor. Kalemin satıra dizdiklerine de yemin ediyor. Yani geçmişten geleceğe, satıra bütün dizilenlere. Ve bunu muzari bir ifadeyle, ibareyle kullanıyor. Lütfen bunun üzerine daha fazla düşünelim. Yesturun buyurulmuş, yektubun değil. Yazılmak değil yani. Herhangi bir şekilde kalemlle oraya bir leke, bir rumuz, bir işaret değil. Satıra dizmek büyük bir sanat işidir. Satırlamak; bir şeyleri dikkate almaktır, sınırları aşmamaktır. O satır içindeki özgürlüğünü çok âli ve güzel değerlendirmektir ve Allah bu satıra da bu satırı düzenleyene de -sanatkâra- onun yaptıklarına da yemin ediyor diye düşünüyorum.